

Fläcktyfus hos invandrare 1945

Av Birgitta Castor, f. d. överläkare, Infektionskliniken, Skånes Universitets-sjukhus.

Publicerad 2017-09-20.

Sammanfattning: Flyktingar från koncentrationslägren i Tyskland och Polen kom till Sverige genom räddningsaktionen ”de vita bussarna” i slutet av andra världskriget. Fläcktyfus var vanligt hos dessa överlevare. Sjukdomens historik, klinik, diagnostik och behandling beskrivs. På Epidemisjukhuset i Malmö vårdades år 1945 359 flyktingar, varav 113 hade fläcktyfus. Sjukdomsförloppet hos dessa beskrivs från bl. a. en aktuell journalgenomgång.

Malmöhus. Malmö museum med en stor monter innehållande en av de vita bussarna.

Foto: Malmö museum.

Flyktingar på Malmö museum

2015 fanns på Malmö museum redan vid kanalbron ett unikt utställningsföremål – en hel buss i en stor monter. Det var en av de vita bussarna som kom till Malmö i slutet av andra världskriget och medförde överlevande från koncentra-

tionslägren i Tyskland och Polen. Vita bussarna var Röda korsets räddningsaktion i slutet av andra världskriget, organiserad av bland andra Folke Bernadotte. De första bussarna kom till Malmö den 28/4 1945 och samma dag stängdes museet för besökare och i stället blev det ett mottagningsläger. Museet öppnade åter i oktober. Utställningen 2015, som hette: ”Välkommen till Sverige – Malmö museum som flyktingförläggning och de vita bussarna”, bestod av montern med bussen, stor och iögonfallande, och en liten utställning. De fysiska föremålen var få, en rödakorsdräkt, några broschyrer från anställdas uniformer och en anteckningsbok, en körjournal, skriven av en av chaufförerna. En utställningsfilm från lägertidens korta månader beskrev traumatiserade flyktingar, men gav samtidigt bevis om att styrka och glädje kan återvinnas. Bildmaterialet och hemsidans hänvisningar gav ännu mer. Här fanns en film med en av de överlevande, som nu bodde i Sydafrika och hänvisning till böcker om två barn som levt i koncentrationslägret Auschwitz, Z-4515 och Z-4517 (1,2,3).

Museibesöket och utställningen” ledde tankarna till ett föredrag som hölls i den så kallade Demonstrationsföreningen i Malmö, 1985. Demonstrationsföreningen var en fortbildningsförening som ursprungligen startats för att visa upp (demonstrera) patienter och diskutera utredning, diagnos och behandling. Efter hand blev det färre demonstrationer av närvarande patienter och mer av fallbeskrivningar eller historik. Föredraget handlade om fläcktyfus hos flyktingarna i ”de vita bussarna”.

Fäcktyfus. Historik

Fläcktyfus har möjligen beskrivits av så tidigt som 1083 från ett italienskt kloster, La Cava. Spanska soldater importerade sjukdomen från Cypern till Spanien på 1400-talet.

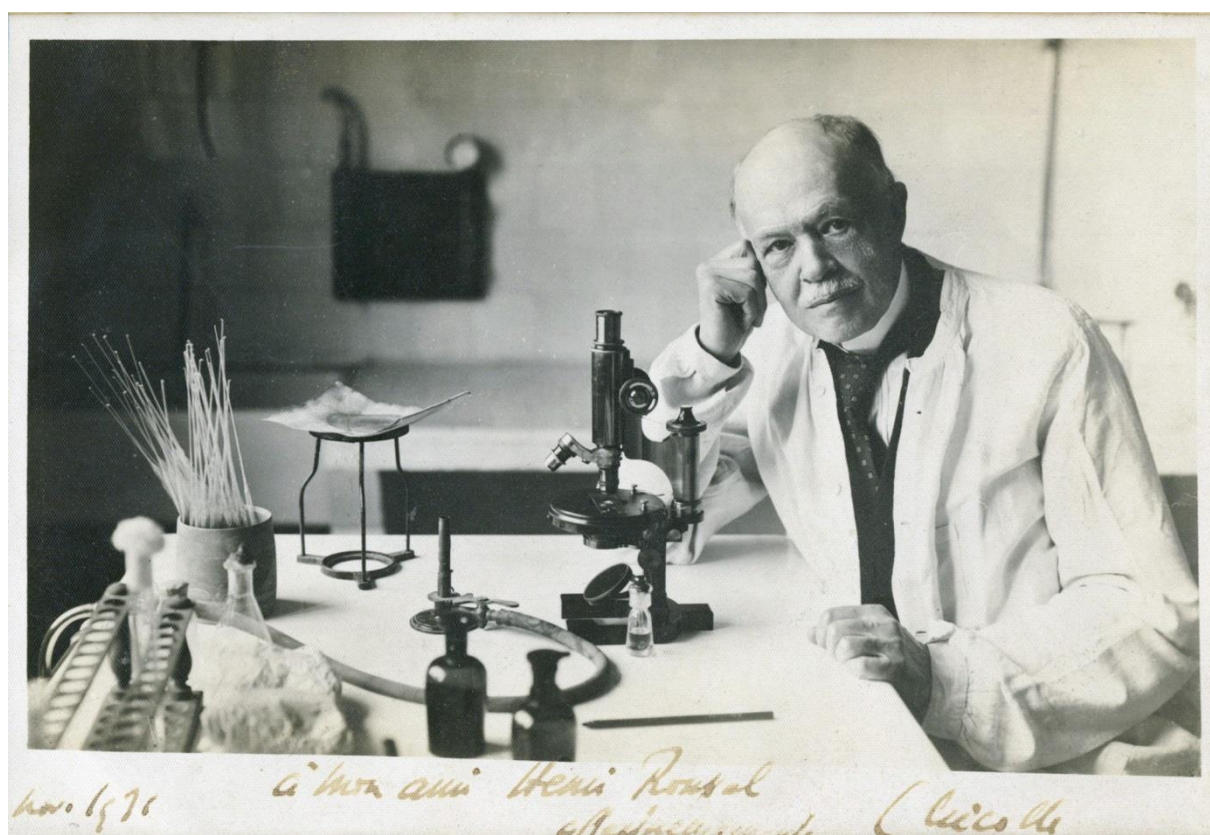
Girolamo Fracastoro i Verona beskrev sjukdomen 1546 (se bild på nästa sida). Han beskrev och namngav också syfilis.

Från Mexico beskrevs fläcktyfus inte långt efter upptäckten av Amerika. Sjukdomen har spelat en avgörande roll i flera stora krig. Under trettioåriga kriget hade både Gustav II Adolfs och Wallensteins trupper denna sjukdom och slaget vid Nürnberg 1632 fick skjutas upp på grund av fläcktyfus i båda soldatlagren. Gustav II Adolf förlorade slaget, kanske på grund därav. Napoleons armé led svårt av fläcktyfus under fälttåget i Ryssland och reträtten därifrån 1812.

Till vänster: Girolamo Fracastoro som först beskrev fläcktyfus 1546. Bild från Werner Schreiber: Infectio, Basel 1987.

Först 1909 förstod man att klädeslusen, *Pediculus corporis*, var vektor. Charles Nicolle fick Nobelpriset för den upptäckten 1928. Han gjorde överföringar av smittämnet mellan apor.

Charles Nicolle, bild från Wikipedia.

Howard Taylor Ricketts, som var patolog i Chicago fastställde överföringsmekanismen. Lusen defekterar intill bittet och smittämnet från lusfekalierna kliar den bitne patienten in via bettsåret (jfr Trypanosomsmitta av skinnbaggar vid Chagas sjukdom).

Stanislaus von Prowazek som arbetade vid Tropeninstitut i Hamburg studerade fläcktyfusepidemier i Belgrad och Istanbul.

Prowazek. Bild i Wikipedia

Ricketts. Bild i Wikipedia

Både Prowazek och Ricketts dog av fläcktyfus (4). Forskarna gav namn åt bakterien, *Rickettsia prowazeki*, som är liten och intracellulär. Den kan odlas på ägg. Det finns ett flertal arter av rickettsier som överförs med olika vektorer: löss, fästingar och kvalster. De är oftast utslagssjukdomar och de är zoonoser dvs har andra arter än människa som reservoar. *R. prowazeki* har gnagare som reservoar och finns naturligt hos flygande ekorrar bl.a. i USA där det fortfarande av och till inträffar fläcktyfusfall som direkt överförs från ekorrarna utan vektor.

Fläcktyfus, klinik, diagnostik och behandling

Fläcktyfusens inkubationstid efter lusbettet är 12 – 15 dagar och startar med ett par dagar av ospecifika luftvägssymtom, därefter hög feber och 3-12 dagar in i förloppet kommer ett utslag som är glest och fläckigt på extremiteter och bål, oftast inte i ansiktet. Efter ett par dagar blir utslaget brunrött och mera infiltrerat och fläckarna blir palpabla. De kan stå kvar som brunröda prickar i någon

månad. Febern är i regel kontinuerlig kring 40 grader med motsvarande pulsstegring. Den varar i c:a 7 dagar, faller sedan successivt under 2-3 dagar. Patienten är mentalt påverkad, tyfös. I lyckliga fall avklingar febern och patienten vaknar till. I olyckliga fall avlider patienten under första sjukdomsveckan i en allmän organsvikt med framför allt hjärn- och hjärtpåverkan. Diagnostiken 1945 byggde på typisk klinik, men det fanns också två verifierande tester. De var Weil-Felix reaktion som är en agglutination av O-antigen från en icke svärmande Proteusstam och Ricckettsiaagglutination där antigenet framställts från odlade *R. prowazeki*. Rickettsiaagglutinationen slog om efter 5 dagars sjukdom och W-F efter 9 dagar. Rickettsierna är känsliga för antibiotika såsom tetracykliner och kloramfenikol, men inget av dessa läkemedel fanns 1945. Kloramfenikol kom 1946 och det första tetracyklinet 1947. Sulfa som gavs ibland till fläcktyfuspatienterna var utan effekt.

Fläcktyfuspatienter på Epidemisjukhuset i Malmö 1945

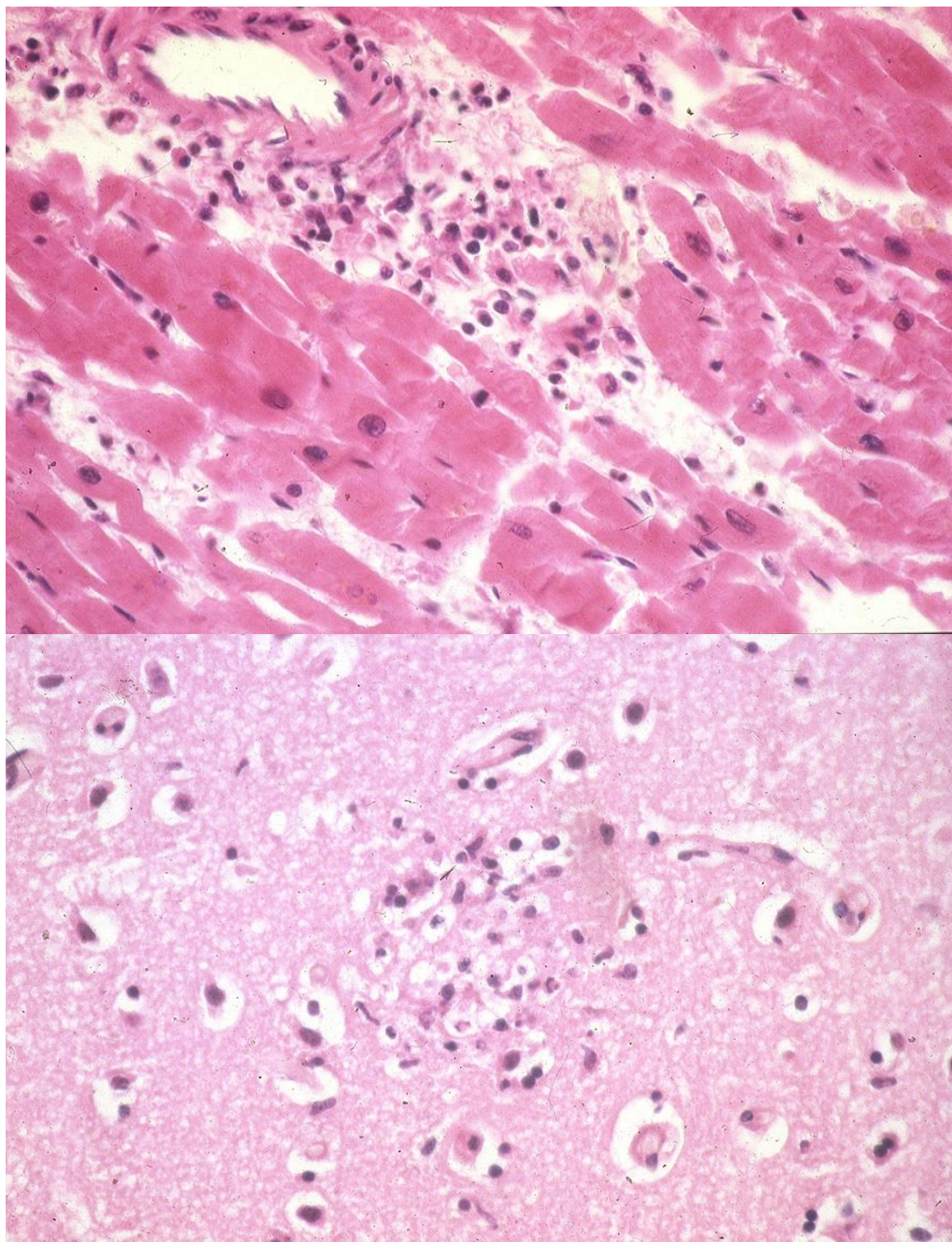
Från tidningsartiklar framgick att 1945 fanns 2800 flyktingar i Malmö, varav 700-800 sjukhusvårdades. Ungefär 30000 flyktingar kom med de vita bussarna och fartygstransporter till Sverige.

Från journaler från Epidemisjukhuset i Malmö 1945 framgår att 359(18%) av 1970 intagna patienter var flyktingar. En tredjedel av dem hade fläcktyfus, som var vanligaste diagnos. Andra diagnoser som förekom ofta var Typhus abdominalis (orsakad av *Salmonella typhi*), Salmonellosis paratyphi och ospecifika diarrésjukdomar, samt tuberkulos, difteri och streptokocksjukdomarna scharlakansfeber och halsfluss. De senare kunde inte behandlas med penicillin som kom i användning först några månader senare.

Av de 118 fläcktyfusfallen var 5 svenskar som deltagit i saneringsarbetet och 113 invandrare, varav 12 kom kort efter sjukdomen och fick diagnosen Status post typhus exanthematicus. Övriga kom med symtom eller var inkuberade. Alla flyktingarna genomgick en avlusning. DDT användes. Några säkra belägg för att patienter smittats efter saneringen fanns inte. Några angav att de sista tiden före transporten till Sverige blivit bitna av särskilt stora löss.

Av fläcktyfuspatienterna på Epidemisjukhuset 1945 dog 13 av 106 (12%). Mortaliteten var högre hos äldre patienter. Tre av dödsfallen obducerades, och med tanke på smittrisen obducerade klinikchefen, professor Sten Winblad, alla patienterna. Makroskopiskt fann han bilden av allmän organsvikt. Mikroskopiskt fanns härdar av rundcells-inlagringar kring kapillärer i hjärna och hjärta. 1985

kunde patologiprofessor Folke Linell leta fram de fyrtioåriga paraffinblocken och göra nya snitt som färgades. Rundcells-inlagring syns i hjärtmuskulatur och hjärnvävnad.

Inlagring av rundceller (vita blodkroppar, lymfocyter) i hjärtmuskel (övre bild) och hjärnvävnad (nedre bild). Från obduerade fall av fläcktyfus, 1945.

Foto: Patologiska institutionen, Universitetssjukhuset Malmö.

Från Lund har mottagande till lasarettet av sjuka flyktingar beskrivits av Knut Liedholm som på en stängd reumaavdelning tog emot en grupp om 120 flyktingkvinnor 17 - 73 år gamla med en medelvikt av 42 kg (trots förekomst av hungerödem). "Alla hade ohyra", 15% lungtuberkulos. Det förekom sporadiska fall av fläcktyfus (6). Överläkare Alfred Flaum mottog på Epidemisjukhuset i Lund 218 patienter varav 8 dog. Även på Epidemisjukhuset i Lund vårdades många fall av fläcktyfus (7).

Överlevare

Tankarna kring de fruktansvärda upplevelser som överlevarna från koncentrationslägren varit med om ger förstås både sorg och förskräckelse över ofattbar kollektiv mänsklig ondska. Samtidigt kan man förundras över individuell kraft. I en journal beskrivs en kvinna som kom till Sverige med de vita bussarna den 11/5. Hon vårdades för fläcktyfus, blev frisk men återintogs i början av september samma år för lungtuberkulos. Då var hon i arbete på Strumpfabriken. Hon hade säkert inte gått kurs i svenska för invandrare, eller i övrigt fått något stöd från myndigheterna och sannolikt ingen hjälp med bearbetning av sitt psykiska trauma. Hon överlevde lägertiden och två dödliga sjukdomar och kom snabbt i arbete. Det var 1945.

Referenser

1. <http://malmo.se/Kultur--fritid/Kultur--noje/Museer--utställningar/Malmo-Museer/Aktuella-utställningar/Slottsholmen/Valkommen-till-Sverige.html>
2. Berith Kalander: Min mor fånge Z- 4517. Gällivare Kommuns Folkbibliotek. Skriftserie nr2 1996. ISSN 1401 -1948.
3. Gunilla Lundgren i samarbete med Sofia Taikon: Sofia Z- 4515. Bokförlaget Tranan och Podium 2005. ISBN 91-85133-18-3
4. Schreiber,W., Mathys, F.K.: Infectio. Editiones Roche, Basle, Switzerland, 1987
5. Hammarström, E., Hellsten, H., Fåhraeus,J.: Serologiska och kliniska iakttagelser vid fall av epidemisk fläcktyfus i Sverige 1945. Nordisk Medicin 1947:33;700.

6. Liedholm, K. i *Om sjukdom och sjukvård. Studier tillägnade Malte Ljungdahl på sextiofemårsdagen den 12 april 1947*, Lund, 1947
7. Flaum, A.: Nord. Hyg. Tidskr, 1946:27;75